

RAZUMEVANJE NACIONALNE IN EVROPSKE IDENTITETE - PRIMER ČEŠKE REPUBLIKE

Povzetek. *Proces povezovanja evropskih držav in nastajanja enotne evropske države ima veliko različnih možnosti. Kot osnova za oblikovanje federalne Evrope je bila izbrana Evropska unija, ki se iz ekonomske organizacije počasi spreminja v organizacijo z atributi državnosti. Videz evropske države je odvisen od tega, če bo Evropski uniji uspelo izpolniti osnovne predpostavke federalizacije - oblikovanje evropske identitete in spoštovanje nacionalnih ter regionalnih identitet. Proces nastajanja skupne evropske identitete bo dolgotrajen in njegov uspeh je odvisen od dolgoročne ekonomske in politične prosperitete Evropske unije oz. države. Ekonomski propad bi pomenil odpoved evropski identiteti in vrnitev evropskih državljanov k nacionalnim identitetam. Češka republika predstavlja primer majhne države, ki se zaveda nujnosti vstopa v Evropsko unijo, vendar se njene politične elite niso sposobne dogovoriti o političnih prioritetah. Proevropska politika zato na Češkem stagnira, zagovorniki evropske politike pa so omejeni zaradi velike koalicije "evroskeptikov". Večina češke javnosti kljub realni politiki vlade podpira vstop v Evropsko unijo.*

Ključne besede. *Evropa, Evropska unija, evropska identiteta, supranacionalnost, Republika Češka*

Uvod

Evropa in evropska civilizacija je bila vse do začetka 20. stoletja dominantna svetovna civilizacija, ki je predvsem na podlagi tehnološke razvitosti obvladovala svetovno politiko. Že sam izzid 1. svetovne vojne je pokazal, da se je center svetovne moči preselil čez Atlantski ocean v Združene države, ki so vojno zaključile kot jasen gospodarski zmagovalec. Na drugi strani je s spremembo političnega režima leta 1917 zaživela sovjetska Rusija, ki se je kasneje transformirala v Sovjetsko zvezo kot evrazijsko velesilo. Emancipacija svetovne "periferije" je bila karakterizirana tudi z ekonomskim in vojaškim podvigom Japonske oz. celotne Azije. Ravno nasprotno pa je bila Evropa razcepljena v veliko število majhnih samostojnih držav, ki so tekmovala med seboj (Coudenhove-Kalergi, 1993).

¹ Dr. Ladislav Cabada, asistent na oddelku za politologijo Fakultete za družbene vede Karlove Univerze v Pragi.

Novonastali družbeno-politični red v mednarodnih odnosih je bil potrjen tudi po drugi svetovni vojni. Nova oblika mednarodnega sistema je bila povezana predvsem s tekmovalcem med Združenimi državami in Sovjetsko zvezo, oz. med t. i. prvim in drugim svetom, ki sta se potegovala za pridobitev tretjega sveta (Dahrendorf, 1991). Evropa je v tem sistemu postala le - vojaško šibek in v prvem desetletju po vojni tudi gospodarsko odvisen - del prvega sveta. Prvi svet je bil pogosto zaznamovan kot "Zahod". Ta termin je imel poleg jasnega namiga na geografski položaj dva različna pomena. Prvi je opisoval vojaško zaveznitvo oblikovano proti Sovjetski zvezi in njenim satelitom. Med temi državami je bilo tudi nekaj takšnih, ki so se strinjale le z nekaterimi zahodnimi vrednotami. Drugi pomen besede Zahod je nasprotno označeval skupek osnovnih civilizacijskih vrednot kot so svoboda, morala, spoštovanje človekovih pravic itn. (Lewis, 1995: 37).

V bipolarnem svetu je Evropa hitro izgubila realno moč svetovne velesile in je bila vojaško popolnoma odvisna od Združenih držav. Lahko bi rekli, da je bila Evropa (na Jalti) "razdeljena" med Združene države in Sovjetsko zvezo in da se je termin Evropa izpraznil. To potrjuje tudi dejstvo, da so strokovnjaki po propadu sovjetskega bloka pričeli pogosto omenjati možnost nastanka "druge", "nove" Evrope (Dahrendorf, 1991; Lewis, 1995; Rupnik, 1992). Vsekakor pa so v svojih esejih računali na to, da se bo razdeljena Evropa čimprej spet združila v okviru Evropske unije, ki naj bi se iz ekonomske institucije hitro spremenila v enotno evropsko državo. Danes vidimo, da so bile te misli zelo optimistične in pogosto niso izhajale iz realnih predpostavk.

Torej, kadar se hočemo ukvarjati s problematiko Evrope in evropske identitete, moramo najprej pojasniti, kaj pod temi besedami razumemo.

Trdnjava Evropa

Evropska identiteta se je v zgodovini oblikovala na podlagi "drugačnosti" evropske civilizacije in njenih osnovnih vrednot. Vsi, ki niso spoštovali teh vrednot, so bili percipirani kot nerazviti, zaostali neugnanci in barbari, ki bi lahko ogrozili evropsko civilizacijo. Evropa je bila tako že od samega začetka determinirana na podlagi dihotomije "Mi" in "Oni". Seveda se je podoba Evrope, tako kot tudi podoba njenega sovražnika, v zgodovini menjavala, vendar pa se osnovne definicije evropske identitete niso preveč spreminjale. Kot temelje evropske identitete lahko označimo npr. grško demokratično tradicijo, rimsko pravo, parlamentarne ustanove, judovsko-krščansko etiko, humanizem in renesanso, reformacijo in protireformacijo itn. (Rizman, 1998: 22).

Evropska identiteta se je tako razvijala na podlagi političnega mita o monolitni globalni grožnji, ki jo predstavlja svet za mejami Evrope, v prvi vrsti muslimanstvo. V evropski krščanski trdnjavi ni bilo prostora za oblikovanje jasnih nacionalnih identitet, ker so le-te pomenile konkurenco krščanskemu univerzalizmu (Rizman, 1998: 21). Zanimivo je, da sovražnika - Evropa in muslimanski svet - nista drug o drugem govorila kot o Evropejcih (kristjanih) ali o muslimanih, ampak sta uporabljala nacionalno oznako. Tako so Evropejci svoje nasprotnike označevali kot Mavre,

Saracene, Turke ali Tatare; muslimanski svet pa je govoril o Grkih, Rimljanih, Frankih ali Slovanih. Paradoksalna sprememba se je zgodila šele po oblikovanju močnih evropskih nacionalnih držav - krščanski svet je na začetku 19. stoletja med muslimani označen kot *Urupa* (Lewis, 1995: 33-34).

Razumevanje Evrope kot trdnjave se je nadaljevalo tudi po I. svetovni vojni, ob redefiniciji zunanjega sovražnika. R. N. Coudenhove-Kalergi je svojo Pan-Evropo napisal predvsem v strahu pred sovjetsko Rusijo. Njegova Pan-Evropa je tako spet pojmovana kot obrambna zveza, ki naj bi rešila položaj Evrope v tekmi z zunanjim svetom, predvsem z ozemlji na svoji vzhodni meji.² Za zgoraj omenjenega avtorja obstajata samo dve možnosti zedinjene Evrope - federalizacija Evrope ali zmaga Rusije v vojni z Evropo; meje Evrope predstavljajo Atlantski ocean, Sredozemsko morje in meja Rusije oz. Sovjetske zveze.³

Coudenhove-Kalergi razmišlja tudi o možnostih oblikovanja evropske nacije. Temelj predstavlja kulturna tradicija, predvsem krščanstvo. Kot primer nacije, ki se je oblikovala na podlagi kulture, navaja Kitajce. Zavrača pa nacionalizem 19. stoletja in poziva vse Pan-Evropejce v Evropi, da bi prepričali nacionaliste v svojih državah o koristnosti in neizogibnosti federalizacije Evrope in trdi, da bo naslednja vojna med evropskimi nacijami Evropo pripeljala pod zunanjo nadvlado (Coudenhove-Kalergi, 1993). Coudenhove-Kalergi je torej zahteval postopno spremembo Evrope v federativno enoto, v kateri bi se državljani odpovedali svoji nacionalnosti in se na podlagi kulturne tradicije spremenili v Evropejce. Evropa bi tako delovala na enak način kot ameriški *melting pot*, v katerem bi se raztopile vse evropske nacije. Takšna kolektivna identiteta bi bila zgrajena predvsem na čustvih.

Predstava, da bo naslednja "evropska" vojna pomenila konec Evrope kot mednarodne velesile, se je po II. svetovni vojni deloma uresničila. Del Evrope je zasedla Sovjetska zveza, kar je pomenilo pomik meje ruskega pan-regiona globoko na zahod. Zahodni del Evrope je bil pod nadzorom Združenih držav spremenjen v trdnjavo, tokrat zaradi grožnje velikoruskega imperializma zavitega v komunistično ideologijo. Evropa je bila tako razdeljena med Zahod in Vzhod; zahodni del Evrope se je razglasil za edinega naslednika. Evropa je bila tako omejena le na geografski pojem.

Do spremembe je prišlo šele po razpadu sovjetskega bloka, ko se je ponovno odprla možnost za zedinjenje Evrope. Zahodni del kontinenta, ki je oblikoval precej razvito gospodarsko integracijo, je za države vzhodnega dela predstavljal primer, kateremu so se hotele čimprej približati. Strokovnjaki so že na začetku devetdesetih let opozarjali, da ekonomska integracija Zahodne Evrope ne predstavlja zadostne osnove, na kateri bi bilo možno zgraditi evropsko identiteto. Evropska unija, ki se je razglasila za edino realno možnost zedinjenja Evrope, je

² Coudenhove-Kalergi je svet razdelil na pet pan-regij, ki naj bi tekmovala za svetovno oblast - ameriško, evropsko, vzhodnoazijsko, rusko in britansko. Trdi, da se Evropa mora poenotiti, če hoče zdržati ruski in ameriški pritisk; Pan-Evropa naj bi našla ravnotežje med rusko organizacijo in ameriškim razumevanjem svobode.

³ Pripomnimo naj, da je takoj po razpadu sovjetskega bloka R. Dahrendorf napisal, da ima Evropski dom mejo tam, kje se pričinja Sovjetska zveza ali kakršenkoli njen naslednik (Dahrendorf, 1991: 34).

pričela razmišljati o poglobitvi integracije. Rezultat tega razmišljanja je viden v Amsterdamski pogodbi.

Aktivno vlogo pri integraciji bivših sovjetskih satelitov igrajo tudi Združene države; seveda ne govorijo o integraciji v Evropo, temveč v Zahod. Integracija, ki jo ponujajo Združene države, je predvsem vojaška; produkt njihove dejavnosti je tako vstop treh srednjeevropskih držav v Severoatlantski pakt kot tudi projekt Partnerstvo za mir oz. obljuba naslednjih krogov širitve Nato pakta. Zaradi premika zahodne meje proti vzhodu so ZDA v primerjavi z Evropsko unijo pridobile precejšnjo prednost. Odnosi med Natom in Rusijo kažejo, da je Zahod še vedno oblikovan kot trdnjava, trenutno zaradi obrambe pred nepreračunljivim, anarhiškim vzhodom oz. jugom (Kučera, 1995: 7).

Razmerje med Združenimi državami in zahodno Evropo vsekakor ni več tako poglobljeno, kot je bilo v času hladne vojne. Zahodna Evropa išče pot k politični in vojaški neodvisnosti od Združenih držav: tradicionalno "protiameriško" Francijo trenutno podpira tudi zedinjena Nemčija, ki želi igrati aktivnejšo vlogo v mednarodnih odnosih. V zadnjem letu je zaživel projekt Evropske varnostne in obrambne identitete (ESDI)⁴; Evropska unija oblikuje svojo skupno zunanjo politiko in išče pot k politični integraciji. Na temeljih birokratske unije naj bi postopno zaživele Združene države Evrope, tako kot si jih je že v dvajsetih letih tega stoletja zamislil R. N. Coudenhove-Kalergi.⁵ Kakšne pa so predstave o podobi enotne Evrope?

Evropa

Čeprav je na začetku 90. let prišlo do razpada bipolarnega sveta, Evropa še vedno ni enotna. Zveni paradoksalno, toda Evropa je trenutno še bolj razdeljena kot pred desetletjem. Poleg Zahodne in Vzhodne Evrope se danes soočamo tudi s pojmom Srednje Evrope, pri nekaterih avtorjih celo s terminom Srednjevzhodne Evrope (Ágh, 1999: 53). Prav tako pa je moč govoriti o "evropeizaciji" Balkana, ki se po novem imenuje tudi Jugovzhodna Evropa. Takšna konfuzija termina Evropa kaže, da je definicija Evrope zapletena, če je sploh mogoča. Kako je lahko prišlo do takšnih težav?

Na začetku devetdesetih let so države bivšega sovjetskega bloka kot edino alternativo svojega demokratičnega razvoja videle v članstvu v Evropski uniji. Diskurz o "vrnitvi v Evropo" v politični ali občji javnosti omenjenih držav, je Evropo identificiral z Evropsko unijo. Evropska unija je namreč predstavljala ne samo simbol demokracije in svobode, ampak predvsem gospodarsko prosperiteto. V tem času ni nihče razmišljal o tem, da obstajajo tudi države, ki niso članice Evropske unije, vsekakor pa so percipirane kot demokratične in uspešne evropske države (Švica, Norveška). Bivši sovjetski sateliti naj bi ponovno pridobili evropsko identiteto z vstopom v Evropsko unijo. Nove demokracije so izhajale iz

⁴ Naziv identiteta kaže, da gre ne samo za vojaško, ampak tudi čustveno emancipacijo Evrope.

⁵ Coudenhove-Kalergi je trdil, da naj bi zmaga Napoleona pri Leipzigu pomenila nastanek Združenih evropskih držav evropskih (Coudenhove-Kalergi, 1993: 27).

predpostavke, da bi najbrž sodelovale v procesu evropske integracije, če ne bi bile iztrgane iz svojega ekonomskega, kulturnega in civilizacijskega konteksta (Klaus, 1999).

Zgornja predpostavka je po mojem mnenju napačna. Le na ekonomskih pogojih namreč ni mogoče graditi nobeno nadnacionalno državo, v katero naj bi se Evropska unija - vključujoč nove države-članice - spremenila. Nekateri avtorji govorijo celo o tem, da si je majhna skupina evropskih držav prisvojila termin Evropa in svojo koncepcijo spremenila v "sveto kravo", ki jo ni mogoče kritizirati. Vsako nesoglasje s politiko Evropske unije tako pomeni identifikacijo kritika z nacionalistom oz. antifederalistom (Belien, 1995: 33). Takšen pogled na problematiko podpirajo primeri kot je naziv parlamenta držav Evropske unije *Evropski parlament*, čeprav omenjeni organ predstavlja samo manjšino evropskih držav in sploh ni reprezentativno evropsko telo.⁶

Tudi razvoj v vzhodnem delu Evrope je bil zelo zapleten. Medtem ko je zahodni del kontinenta poglobljal svojo integracijo, je bil vzhodni prizadet z valom dezintegracije in nacionalizma. Oba procesa sta vsekakor tesno povezana; države vzhodne Evrope so izgubile svojo identiteto in se nenadoma znašle v vakuumu, ki bi ga morala hitro zapolniti Evropska unija. Velikokrat se zdi, da bi stanje v nekaterih vzhodnoevropskih državah pomiril prav vstop v Evropsko unijo (Kučera, 1995: 6); govorimo o državah, ki so stabilizirale svojo notranjepolitično situacijo in odnose s sosedi. Na žalost pa nekatere države Evropske unije dolgo niso hotele videti razlik med post-komunističnimi državami.

Kot reakcija na "enoten" pogled na vzhodnoevropske države se je pojavil nastanek novih terminov, ki so še bolj zameglili pogled na Evropo. Države s stabilizirano demokracijo so se morale formalno ločiti od svojih nemirnih (vzhodnih) sosedov - tako je nastal termin Srednjevzhodna Evropa. Omenjeni termin razumemo kot umetno oznako za vzhodnoevropske države, ki - predvsem zaradi "ekonomskega egoizma" zahodnoevropskih držav - še niso postale članice Evropske unije. Države Srednjevzhodne Evrope so vključene v prvi val širitve, ki je bil pred kratkim relativiziran s strani Evropske unije.

Drugi termin, ki kaže na cepitev pojma Evrope, je Jugovzhodna Evropa. Termin, ki je bil oblikovan med "kosovsko krizo", je nadomestil geografski termin Balkan. Države te regije so bile prizadete z močnim valom etničnega sovraštva oz. nasilja, tako da se niso razvijale v smeri demokracije in ekonomske prosperitete z enako hitrostjo kot države Srednjevzhodne Evrope. Zahod je deklariral svojo pripravljenost pomagati pri stabilizaciji Jugovzhodne Evrope, hkrati pa moramo omeniti, da se regija spreminja v mednarodni protektorat, kar pomeni, da je njegova integracija v Evropsko unijo možna šele v dolgoročnem obdobju (Cabada in Ehl, 1999).

V primeru, da Evropska unija res prevzame odgovornost za Jugovzhodno Evropo in jo v prihodnosti tudi absorbira, to pomeni ponoven premik meje Evrope na vzhod. Geopolitiki so namreč Balkan tradicionalno označevali kot mejno področje med evropsko in evroazijsko panregijo, ki sta si ga hoteli obe pan-

⁶ Lahko bi naredili primerjavo z vojaško organizacijo imenovano Zahodnoevropska unija.

regiji privojevati (Hnizdo, 1995: 71), kar bi pomenilo selitev meje med panregijami v Turčijo ali še dlje na jugovzhod.

Federacija Evropa

Supranacionalna evropska država

Evropska unija se počasi transformira v (zahodno)evropsko državo. Transformacija zahteva tako bistvene spremembe, da si trenutno nihče ne upa trditi, ali bo uspešna oz. ne bo pomenila vrnitve Evropske unije na nižjo integracijsko raven ali celo razpada Evropske unije. V konfrontaciji z zgodovinskimi interesi in povezavami posameznih držav Evropske unije pomeni veliko nevarnost predvsem nespozornost v oblikovanju skupne zunanje, obrambne in varnostne politike. Naslednjo potencialno nevarnost pa predstavljajo nove države članice v smislu obremenitve procesa konsenzualnega sprejemanja odločitev (če bo le-ta seveda ohranjen). Pomembno je, da evropska supranacionalna država pridobi takšna pooblastila, s katerimi lahko jamči svoj lasten pravni red ne glede na meje in interese držav, ki bodo združene v njenem okviru; evropska država mora namreč postati država enotnega prava (Kučera, 1995: 6).

Menim, da je neizogibna graditev federalne Evrope na državljanskem principu. Za oblikovanje evropske nacionalnosti na račun posameznih nacij namreč manjkata dva ključna pogoja, ki bi zagotovila sprejetje evropske nacionalnosti. Prvi pogoj je dolgoročni obstoj nacionalne identifikacije, ki nasprotuje "umetnemu" oblikovanju evropske nacionalnosti. Drugi pogoj pa je ločevanje evropske nacionalnosti od drugih nacionalnosti. Za izpolnitev slednjega manjka predvsem skupni jezik, ki bi ga uporabljale ne samo elite, temveč vsi državljani evropske države (Rizman, 1998: 23-24).

Federalna Evropa seveda ne sme zanemarjati obstoja nacionalnih držav pod svojim okriljem. Poleg oblikovanja supranacionalnih institucij mora uveljaviti zelo pomemben pogoj federalizacije - oblikovanje poddržavnih enot, regij. Prvi korak v tej smeri je bil storjen z oblikovanjem Odbora regij, ki sicer nima statusa organa Evropske unije, vendar bi v prihodnosti lahko postal sestavni del institucionalne oblike Unije (Doležil, 1999: 69). Nevarnost regionalizacije temelji na dejstvu, da bi nekatere regije evropske države lahko začele težiti k oblikovanju lastne države (Baskija, Katalonija itn.). Federalni princip evropske države bi takšno emancipacijo omogočal, vendar bi bila reakcija nacionalnih držav najbrž negativna.

Nekateri strokovnjaki trdijo, da bo oblikovanje supranacionalne evropske države preprečil obstoj transnacionalnih regij znotraj panevropske regije. Tako oblikovana Evropa naj ne bi bila usmerjena k celotni politični integraciji, marveč k delitvi na transnacionalne dele; pri tem lahko transnacionalni del predstavlja tudi nacionalna država (Italija). Kot primer transnacionalnih regij se omenjajo britanski otoki, Skandinavija, Iberski polotok, Srednja Evropa, Balkan itn. Evropska država bi verjetno lahko obstajala tudi brez nekaterih obrobni transnacionalnih regij (Balkan, Velika Britanija), odsotnost večine ostalih transnacionalnih regij pa bi verjetno pomenila konec ideje enotne Evrope. Na podlagi tega lahko rečemo,

da se zdi zelo koristna čimprejšnja integracija držav Srednje Evrope v Evropsko unijo (Hnázdo, 1995: 81-85).

Oblikovanje enotne evropske države tudi ne sme pomeniti pritisk velikih nacij na majhne (do takšnega pritiska bi lahko prihajalo prav znotraj transnacionalnih regij). V pogojih različne intenzivnosti ekonomskega, političnega in kulturnega vpliva določenih nacij, bi bilo namreč zelo nevarno zavreči osnovne attribute nacionalnih držav, ker bi to verjetno povzročilo postopno absorpcijo majhnih nacij s strani velikih. Takšno - seveda zelo dolgoročno - dejstvo bi pomenilo ravno nasprotno obliko nastanka enotne nacionalnosti kot v primeru ameriškega *melting pota* (Jurečka, 1999: 138).

Največja nevarnost za federalno Evropo kajpada izhaja že iz njene federalnosti. Zgodovinska izkušnja namreč kaže, da so večnacionalne federacije - Evropska unija je v tem trenutku konstituirana bolj kot konfederacija - stabilne do določene mere. Do politične krize prihaja večinoma na podlagi ekonomskih težav, za katere določene konstitutivne enote nalagajo krivdo drugim. Umetna evropska nacionalnost bi bila v takšnem primeru verjetno precej hitro pozabljena in nadomeščena z (državnim) nacionalizmom. Skratka, za evropsko državo je nujna dolgoročna ekonomska uspešnost, ki bi omogočila tudi oblikovanje evropske nacionalnosti.

Evropske identitete

Da ne bi ostali le pri umetnem terminu, mora biti oblikovanje evropske nacionalnosti podprto s čustveno pripadnostjo prebivalcev evropske države. Za oblikovanje evropske identitete namreč veljajo isti pogoji kot za oblikovanje nacionalnih identitet.

Kot glavni pogoj lahko navedemo kolektivno zavest, ki je povezana s čustvenim doživljanjem skupne zgodovine, kulture, umetnosti, tudi s skupnim trpljenjem ali grehom. Razvoj omenjenih atributov nacionalne samoidentifikacije v enotni Evropi lahko pričakujemo šele čez relativno dolgo časovno obdobje.

Drugi pogoj je zelo tesno povezan s prvim. Oblikovanje evropske nacionalnosti zahteva t. i. kolektivno iztisnenje. To pomeni brisanje vseh spominov in zgodovinskih izkušenj, ki bi lahko ponovno prinesle prepire ali celo razcepitev evropske nacije; tudi slednji pogoj zahteva precej časa, v katerem evropski državljani "pozabijo" bivše - praktično državljanske - vojne in druge konflikte. V tem smislu lahko govorimo tudi o pripravljenosti odpuščati (Mertes, 1995: 27).

Najbolj pomeben pogoj pa je "neizpodbitna" želja evropskih državljanov deliti si skupno prihodnost v smislu Renanove izjave, da je življenje naroda vsakodnevni plebiscit. Že prej smo omenili, da je zgornja želja tesno povezana z ekonomskim uspehom evropske države. Če bi se koncept, ki ga oblikuje birokracija v Bruslju, pokazal kot nefunkcionalen, bi to dejstvo pretreslo tudi zaupanje evropskih državljanov v takšno državo (Belien, 1995: 32). Evropske države so že sprejele idejo Evropske unije kot edino realno, neuspeh Unije pa bi verjetno pomenil njen razpad na transnacionalne regije ali celo nacionalne države.

Pod vplivom ideje evropske države kot razširjene Evropske unije, se bo torej oblikovala skupna evropska (supra)nacionalnost in identiteta, ki vsekakor ni kvalitativno popolnoma primerljiva z nacionalnimi identitetami. Avtorji v tem smislu

govorijo o več evropskih identitetah, ki se bodo postopno uveljavljale. Evropske identitete se bodo oblikovale kot kombinacija institucionalne in politične identitete, ki jo predstavlja koncept Evropske unije, ter različnih kulturnih, etničnih in nacionalnih identitet (Žagar, 1998: 31). Razumljivo je, da je trenutno nemogoče natančno ugotoviti, katera od identitet bo v takšni kombinaciji močnejša in katera šibkejša. Ponovno tu veliko vlogo igra uspeh ali propad Evropske unije na dolgi rok.

Zelo pomemben termin pri oblikovanju evropske identitete je tudi lojalnost z drugimi državljani na podlagi nekaterih idejnih in tradicionalnih stališč. Kot primer takšne lojalnosti lahko navedemo skupen odpor politikov ter javnosti evropskih držav do avstrijske Svobodnjaške stranke Jörga Haiderja. Zavrnitev Haiderjeve retorike, ki je pogosto (neo)nacistična, briše meje med evropskimi narodi in kaže na skupen idejni zaklad, na katerem je možno graditi evropsko identiteto. Vsaka lojalnost pa vsekakor izhaja iz zelo subtilnih predpostavk. Evropski državljani mora npr. biti pripravljen komunicirati s predstavniki drugih evropskih nacionalnosti, zaradi česar bo primoran znati ne samo jezike večjih evropskih nacij, ampak se bo učil tudi jezike majhnih nacij.

Evropske identitete kot predpogoj nastanka evropske nacionalnosti se bodo oblikovale postopno. Strokovnjaki predpostavljajo, da se bo najprej uveljavila državljanska in institucionalna evropska identiteta, do določene mere pa tudi kulturna identiteta. Hkrati s tem, se bodo ohranile tudi tradicionalne etnične - nacionalne identitete (Žagar, 1999: 27-28). Glavni pogoj za ohranitev nacionalnih identitet je prav jezik posamezne nacije, medtem ko bi bila lahko zgodovina nacije - dolgoročno gledano - izrinjena s strani skupne evropske zgodovine. Oblikovanje enotnega evropskega jezika moramo razumeti kot nerealno; kakršnakoli težnja po omejitvi uporabe majhnih jezikov na institucionalni in drugih ravneh bi zagotovo pomenila odpor majhnih nacij.

Evropska identiteta bi se lahko oblikovala podobno kot npr., zgodovinsko gledano, identiteta švicarske nacije. Švica, čeprav v tem trenutku ne participira v evropskih integracijskih procesih, predstavlja primer posebne oblike supranacionalne identitete, ki ni povezana s skupnim jezikom, ampak s skupno zgodovino in kulturnimi vrednotami - torej z atributi, ki jih poudarjamo, kadar teoretiziramo o evropski identiteti. Švicarski poudarek na regionalno in (kon)federalno politiko v tem smislu lahko istovetimo z deklariranimi težnjami Evropske unije.

Republika Češka

Češka republika je tipičen primer majhne države, ki deklarira nujnost integracije v Evropsko unijo, obenem pa se med njenimi državljani in političnimi elitami pojavlja precej močan strah pred izgubo nacionalne identitete v enotni Evropi. Definicija njene nacionalne identitete pa ni popolnoma jasna, predvsem zaradi razcepitve Češkoslovaške federacije ob koncu leta 1992. Javnost in politične elite so se namreč do leta 1992 popolnoma istovetile s "češkoslovaško" identiteto; v nasprotju s slovaškim, češki del federacije ni nikoli razmišljal o možnosti razcepitve

skupne države. Obstoj samostojne Češke republike tako ni prinesel bistvene spremembe v pogledu na državo - prebivalci Češke republike razumejo Češko kot neposrednega naslednika bivše federacije. Simbolično takšno stanje lahko opišemo na primerih državne zastave, himne, državnih praznikov.⁷ K takšnemu občutku je verjetno prispevala tudi selitev slovaških kulturnih elit na Češko v času vladavine slovaškega premiera Vladimíra Mečiarja; slovaški jezik je prav zahvaljujoč tej eliti še vedno zaznavan kot neke vrste "domači" jezik.

Razcepitev Češkoslovaške bi lahko bila razumljena kot nasprotje integracijskih procesov v (Zahodni) Evropi. Nesporazum med češko in slovaško politično elito, ki je državo pripeljal do razcepitve, vsekakor ne more biti dojemán kot mednacionalno sovraštvo. Nacionalni izbruhi so bili v času cepitve prej izjema kot pravilo, proces razdružitve pa zelo miren, kar je nenavadno tudi za sicer stabilne zahodne države. Želja slovaškega naroda po oblikovanju samostojne države in njegovi preobrazbi v nacijo je bila popolnoma legitimna, bila pa je tudi pomembna za prihodnjo evropsko integracijo (Paukovič, 1997: 88). Češkoslovaška "kriza" je namreč pokazala, da princip konsenzualnega odločanja ne funkcionira univerzalno. V federaciji z dvema članoma je namreč zelo težko doseči konsenz in kar je paradoksalno, veliko težje kot v večnacionalnih federacijah⁸. Glede na oblikovanje enotne evropske identitete lahko trdimo, da bi bil proces identifikacije posameznika z regionalno, narodno, nacionalno ter supranacionalno evropsko identiteto verjetno preveč zapleten, če ne bi prišlo do emancipacije narodov kot je slovaški, slovenski in ostalih. Veriga - regionalna, nacionalna in evropska identiteta - se zdi v tem primeru optimalna. Trditev pomeni, da bo vstop federacij v enotno Evropo oteževal oblikovanje evropske identitete.

Češko nacionalno identiteto so torej leta 1992 "oblikovale" politične elite v strahu, da bi nesporazum s slovaškimi politiki lahko pomenil zastoj transformacije in demokratizacije države. Prvi, ki je pričel govoriti o možnosti samostojne Češke republike, je bil veliki kritik slovaških zaviranj v federalnem parlamentu, predsednik Državlanske demokratske zveze (ODA) Jan Kalvoda; glavno vlogo v procesu cepitve pa sta odigrala zmagovalca volitev, ki so v vsakem delu federacije potekale ločeno - Václav Klaus in Vladimír Mečiar. Klausova Državljanska demokratska stranka (ODS) je kasneje obvladovala politično prizorišče na Češkem, ukvarjala pa se je predvsem z ekonomskimi aspekti transformacije.

Položaj političnih strank na Češkem je tako močan, da se moramo vedno, ko govorimo o kakršnemkoli političnem problemu, ukvarjati predvsem s stališči političnih strank. Tradicionalna strankarska država, ki se je razvila med vojnami, je bila po letu 1989 videna kot vzor in potem celo "izboljšana". Politične stranke vsekakor živijo v socialni izolaciji in niso sposobne formulirati političnih programov, njihove aktivnosti pa se pogosto končajo v osebnih prepirih med politiki (Kunc, 1999: 163-164). Zaradi pasivne javnosti in nerazvite civilne družbe, so politične stranke na Češkem vsekakor glavni politični in družbeni dejavnik.

⁷ Kot Dan državnosti Čehi še vedno praznujejo 28. oktober, torej dan nastanka Češkoslovaške republike v letu 1918. Dan nastanka Češke republike (1. januar 1999) nasprotno nima za Čeha skoraj nobene-ga čustvenega pomena.

⁸ Samo ob robu omenimo primer Belgije, ki bi lahko prišla do podobnih težav.

Retorično so se vse pomembne politične stranke (z izjemo komunistov) vedno strinjale z nujnostjo hitrega vstopa Republike Češke v zvezo Nato in Evropsko unijo. Njihova dejanska politika pa vsekakor ni bila preveč konsistentna in zadnja leta kažejo, da predvsem ODS in Klaus osebno ne vidita vstopa v Evropsko unijo kot svojo politično prioriteto. Klaus, ki je zaznamovan kot "evroskeptik", trdi, da obstaja velika razlika med vrnitvijo v Evropo in vstopom v Evropsko unijo. Istovetenje obeh procesov razume kot veliko poenostavljanje. Vrnitev Češke republike v Evropo je pomenila le vrnitev v civilizacijski in kulturni kontekst, v katerem so Čehi živeli dolga stoletja. Med komunizmom je bilo "članstvo" Čehov v Evropi začasno prekinjeno, vendar pa je s koncem komunističnega režima in hitro transformacijo, vrnitev Čehov v Evropo že skoraj realizirana. Ravno nasprotno, Klaus vidi Evropsko unijo kot skupek zelo konkretnih političnih in ekonomskih sporazumov, ki zrcalijo realne interese in odnose v evropskem prostoru (Klaus, 1999).

Evropska unija za Klause torej pomeni ekonomsko unijo in niti ne razmišlja o evropski identiteti. Vendar pa tudi druge politične stranke niso sposobne razmišljati in definirati niti pozicije Češke republike v "novi" Evropi niti češke nacionalne identitete in nacionalnih interesov. Nekatere stranke imajo v svojem nazivu namreč še vedno besedo *češkoslovaška* (krščanski demokrati, republikanci). V sedmih letih samostojne Češke republike politična elita ni bila sposobna definirati nacionalnih interesov, zato je predstava, kaj sploh češka nacionalna identiteta je, zelo zamegljena (Nováček, 1998). Definicija nacionalne identitete je tako prepuščena ekstremističnim političnim strankam, predvsem komunistom in republikancem.

Komunistična stranka Češke in Moravske je edina češka stranka, ki se v celoti ne strinja s spremembami po letu 1989. Komunisti zavračajo članstvo Češke republike v zvezi Nato, dolgo so nastopali tudi proti možnosti vstopa Češke republike v Evropsko unijo. V zadnjih mesecih izražajo rahlo podporo tej možnosti, vendar istočasno zahtevajo ukinitve Maastrichtske in Amsterdamske pogodbe. Komunistična stranka definira češko nacionalno identiteto na dveh temeljih - ekonomskem in političnem. Obe definiciji pa sta vsekakor postavljeni negativno: v ekonomski dimenziji nastopajo komunisti proti vstopu tujega kapitala v češko ekonomiko in trdijo, da razprodaja nacionalne industrije pomeni kolonizacijo s strani Zahoda, predvsem Združenih držav in Nemčije. V politični dimenziji pa nastopajo predvsem proti Nemčiji. Pri tem pa zlorabljajo zgodovinski spomin starejših generacij in nerazrešeno vprašanje sudetskih Nemcev.

Druga ekstremistična stranka - Republikanci⁹ - je svoj (začasni) politični uspeh zgradila predvsem na "zaščiti" nacionalnih interesov. Ekstremno desničarska stranka¹⁰ zahteva nevtralnost in nacionalno izolacijo Češke, kot glavnega sovražnika pa vidi Nemčijo. Republikanci podobno kot komunisti trdijo, da vstop nemškega kapitala v češko gospodarstvo pomeni nadaljevanje vojne z ekonomskimi sredstvi, trenutno stanje Češke republike pa označujejo kot ekonomski protektorat. Češko nacionalno identiteto gradijo na rasni ideji - iz češke nacije so tako izključeni imigranti, Židje in Romi.

⁹ *Združenie za republiko - Republikanska stranka Češkoslovaške (SPR-RSČ)*

¹⁰ *Nekateri strokovnjaki govorijo v zvezi z republikanci o ekstremizmu sredine (Novák, 1996)*

Obe ekstremni stranki jasno nastopata proti kakršnikoli obliki evropske identitete, v kateri naj bi se raztopila češka nacionalnost. Medtem ko so republikanci na zadnjih parlamentarnih volitvah junija 1998 leta dobesedno propadli, pa so se komunisti, zaradi slabega političnega stanja Češke republike, okrepili - po zadnjih raziskavah javnega mnenja imajo podporo več kot 20 odstotkov prebivalcev.

Za demokratske stranke je bilo vprašanje definicije nacionalne in evropske identitete nepomembno vse do leta 1998. Desnica je kot glavni cilj svoje politike oglaševala - čeprav je ostalo samo pri besedah - vstop Češke v zvezo Nato in Evropsko unijo, socialdemokratska opozicija pa je iskala podporo pri zahodnih socialdemokratskih in socialističnih strankah. Vendar pa pri socialdemokrati o jasni evropski orientaciji ne moremo govoriti. Stanje na Češkem je bilo (in je) takšno, da vse politične stranke ponujajo vstop v Evropsko unijo kot edino alternativo, hkrati pa njihove konkretne politične odločitve niso neposreden odraz njihove retorike.

Do spremembe je deloma prišlo šele po izrednih parlamentarnih volitvah, ko je bil sklenjen "opozicijski sporazum" med državljanskimi in socialnimi demokrati in oblikovana neke vrste velika koalicija (Cabada, 1999; Klíma, 1999). Omenjena kvazi-koalicija pomeni namreč zamrznitev političnih in ekonomskih sprememb in resno grožnjo hitremu vstopu Češke v Evropsko unijo. Formalno manjšinska vlada socialnih demokratov ni sposobna uveljaviti pomembnih zakonov v parlamentu, kjer je večino mandatorov zasedla desničarska opozicija. Med češkimi političnimi strankami namreč ni sporazuma glede hitrega vstopa države v Evropsko unijo, na podlagi katerega bi lahko uresničili spremembe, ki jih Unija zahteva.

V stanju politične stagnacije se je pričel oblikovati tretji pol češke politike - poleg državljanskih in socialnih demokratov - ki omenja vstop v Evropsko unijo kot svojo politično prioriteto. Gre za tako imenovano tetrakoalicijo, v katero so se povezale štiri stranke - Unija svobode (US), Krščansko demokratska unija-Českoslovaška ljudska stranka (KDU-ČSL), Državlјanska demokratska zveza (ODA) in neparlamentarna Demokratska unija (DEU)¹¹. Majhne stranke, ki so imele občutek ogroženosti zaradi kvazi-koalicije obeh velikih strank, so se organizacijsko povežale, čeprav še niso sklenile nikakršne koalicijske pogodbe, kot npr. na Slovaškem. Na Češkem je tako končno oblikovan liberalni in proevropski politični blok, vendar še nima dovolj realne politične moči.

Najmočnejši politični pol (glede na izid parlamentarnih volitev) predstavlja socialdemokratska stranka. Program stranke, ki je bil sprejet na kongresu marca 1997, govori o prizadevanju za hiter vstop Češke v Evropsko unijo. Pogajanja z Unijo naj bi bila izpeljana na podlagi čeških nacionalnih interesov, čeprav v programu niso več omenjeni. V programu socialdemokrati poudarjajo samo to, da vstop v Unijo v nobenem primeru ne sme pomeniti revizije rezultatov druge svetovne vojne in Potsdamske pogodbe. Socialdemokrati so pripravljeni vstopiti le v "socialistično" Evropsko unijo.

Drugi (realno verjetno najmočnejši) politični pol predstavljajo državljanski demokrati (ODS). Po odcepitvi liberalnega krila - Unije svobode - se stranka počasi spreminja v sentimentalno konzervativno stranko, združeno okoli predsednika

¹¹ O oblikovanju in razvoju tetrakoalicije glej Cabada, 1999.

Klausa. Stranka se v zadnjem letu poskuša preoblikovati v stranko, ki ščiti češke nacionalne interese. Predstavniki stranke sicer trdijo, da Evropska unija dolgočasno nima alternative, vendar mora biti zgrajena na osnovi nacionalnih držav, nikakor pa ne na osnovi federalizacije ali unitarizacije. To pomeni, da ODS nasprotuje oblikovanju enotne evropske identitete. Za stranko moderna nacionalna država in nacionalni interes nista relikta etničnega nacionalizma, temveč legitimni politični kategoriji v pomenu politično odprte nacije; ne obstaja nobena boljša institucija za upravljanje javnih zadev kot je nacionalna država (Zahrádil, 1999). Politiki ODS ne vidijo nobene evropske identitete, dopuščajo pa, da se bo v prihodnosti takšna identiteta morda tudi oblikovala.

ODS verjetno poskuša s pomočjo nacionalistične retorike pridobiti del bivših volivcev republikanske stranke; med pogosto uporabljenimi besedami so nacionalna država, patriotizem, psevdo-Evropa itn. Za predsednika Klausa je Evropska unija predvsem rezultat lobiranja evropskih birokratov. ODS se počasi transformira v desno politično stranko, ki se je znašla na robu ekstremizma in se tako bliža nekaterim zahodnoevropskim političnim strankam. Te politične stranke - npr. Haiderjeva Svobodnjaška stranka v Avstriji ali uspešna evroskeptična stranka Ch. Pasque - zavračajo idejo ravnotežja med nacionalno in evropsko identiteto in poudarjajo specifičen vpliv etnične identitete (Rizman, 1998).

Tretji - proevropski - pol češke politike predstavlja tetrakoalicijska, ki opozarja na kritično stanje v odnosih med Češko republiko in Evropsko unijo. Septembra 1999 so politiki tetrakoalicijske naznanili spremembo naziva v Unijo za Evropo. Ta povezuje, ki bi pomenila oblikovanje resne koalicije, na koncu ni bila uresničena. Politiki tetrakoalicijske - zlasti Unije svobode - trdijo, da je obdobje nacionalnih držav v Evropi zaključeno ter da mora Češka republika aktivno sodelovati pri oblikovanju enotne Evrope in evropske identitete. Na ta način tetrakoalicijska pridobiva podporo izobraženih slojev češke družbe in ima po raziskavah javnega mnenja trenutno najvišjo podporo med volivci.

Češka politična arena se postopoma deli na dva pola. Na eni strani imamo ODS (predvsem njeno fundamentalno krilo oblikovano okoli V. Klausa) in socialdemokratsko stranko (predvsem levo krilo združeno okoli predsednika vlade in stranke Miloša Zemana). Ta pol, ki je trenutno - predvsem na institucionalni ravni - močnejši, relativizira vlogo Evropske unije in pričenja uporabljati nacionalno retoriko. Drugi pol predstavlja liberalna struja češke politike - tetrakoalicijska, verjetno tudi liberalno krilo v ODS in notranja opozicija v socialdemokratski stranki. Noben od omenjenih polov še ni jasno formuliral, kaj je nacionalna ali evropska identiteta.

Podporo vstopu v Evropsko unijo in oblikovanju skupne evropske identitete izražajo tudi nekatere organizacije civilne družbe. Ena od teh organizacij je iniciativa Impuls 99, ki kritizira politično stagnacijo v Češki republici. Veliko vlogo v intelektualnih krogih igra še češka veja Panevropske unije in časopis Srednja Evropa, ki je že med komunizmom (v obliki samizdata) populariziral ideje enotne Evrope in evropske identitete.

Raziskave kažejo, da vstop v Evropsko unijo konstantno podpira večina češke družbe - okoli 60 odstotkov (Večerník, 1998: 319). Glede razumevanja češke nacio-

nalne identitete je javnost liberalna - Čeh se identificira z jezikom in predvsem občutkom pripadnosti češki naciji. Manj pomembno je državljanstvo oz. dolgotrajno prebivanje na češkem ozemlju, zanemarljiv pa je odnos med češtvom in rojstvom v Češki republiki oz. krščanstvom. Prav poseben pa je odnos češke družbe do Slovaške, ki je obravnavana kot kulturno najbližja država in pomemben ekonomski ter politični partner. Podoben je tudi odnos do Nemčije, vendar jo polovica prebivalstva vidi kot nevarnost (Večerník, 1998: 330). Zanimivo je pogosto istovetenje Nemčije z Evropsko unijo.

Zaključek

Češka družba razume Evropsko unijo predvsem kot ekonomski raj, ki bo rešil vse ekonomske težave. Zaupanje v ekonomsko moč Evropske unije je tako izrazilo, da se podpora za vstop Republike Češke v Unijo ni zmanjšala, čeprav niso bile izpolnjene želje po hitri vključitvi. Češka družba je vsekakor tako pasivna, da ni sposobna prisiliti politične elite k proevropski politiki. Oblikovanje institucij civilne družbe, ki bi lahko nadomeščale nesposobne politične elite, pa se odvija prepočasi.

Češka republika kot majhna država in Čehi kot majhna nacija pogosto izražajo strah pred vstopom v Evropsko unijo, ki naj bi bila oblikovana kot evropska federacija. Ta strah se kaže predvsem v odnosu nekaterih političnih strank in približno polovice državljanov do Nemčije. Zgodovinski spomin češke nacionalne identitete je v tem primeru veliko močnejši kot umetna identifikacija z evropsko identiteto. Za oblikovanje občutka evropske identitete bo potrebno (ne samo) v češki družbi še veliko časa, predvsem pa nastop generacij s pozitivno evropsko izkušnjo.

LITERATURA

- Ágh, Atilla (1999): Early and Mature Consolidation in East Central Europe: The Case of Europeanization in Hungary, V V. Dvořáková (ur.), Success or Failure? Ten Years After. 5. regionalna konferenca Srednjeevropskega politološkega društva, Bratislava, januar, 39-55. Praha: Češko politološko društvo in Slovaško politološko društvo.
- Belien, Paul (1995): Posvátné krávy Evropské unie. Střední Evropa, 49, 29-41.
- Cabada, Ladislav (1999): Rozvoj strankarskeho sistema na Češkem. Teorija in praksa, 2, 290-303.
- Cabada, Ladislav in Ehl, Martin (1999): The Kosovo Crises and the Perspectives of Balkans. Perspectives, Praha, 13.
- Coudenhove-Kalergi, Richard N. (1993): Pan-Evropa. Praha: Panevropa.
- Dahrendorf, Ralf (1991): Úvahy o revoluci v Evropě. Praha: EKK.
- Doležil, Tomáš (1999): Vybrané aspekty evropské politické integrace. Politologický časopis, 1, 61-71).
- Hnízdo, Bořek (1995): Mezinárodní perspektivy politických regionů. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- Jurečka, Václav (1999): Český rozměr v evropském prostoru: neuralgická místa malých zemí, V M. Potůček (ur.), Česká společnost na konci tisíciletí II., 135-142. Praha: Karolinum.

- Klaus, Václav (1999): Přemýšlejme, mluvíme, píšme vážně o evropské integraci. *Mladá fronta* in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 9. novembra, 13.
- Klíma, Michal (1999): A Hidden Silent Grand Coalition, V V. Dvořáková (ur.), *Success or Failure? Ten Years After*. 5. regionalna konferencija Srednjeevropskega politološkega društva, Bratislava, januar, 135-144. Praga: Česko politološko društvo in Slovaško politološko društvo.
- Kučera, Rudolf (1995): Budoucnost Evropské unie. *Střední Evropa*, 47, 4-9.
- Kunc, Jiří (1999): Parties as the Lonely Protagonists of the Czech Political Transition, V V. Dvořáková (ur.), *Success or Failure? Ten Years After*. 5. regionalna konferencija Srednjeevropskega politološkega društva, Bratislava, januar, 154-164. Praga: Česko politološko društvo in Slovaško politološko društvo.
- Lewis, Bernard (1995): Eurocentrismus znovu aktuální. *Střední Evropa*, 47, 30-38.
- Mertes, Michael (1995): Patriotismus versus nacionalismus. *Střední Evropa*, 47, 21-29.
- Nováček, Petr (1998): Odkaz není modla, ale výzva budoucnosti. *Týden*, 44.
- Novák, Miroslav (1996): Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v České republice. *Sociologický časopis*, 32, 407-422.
- Paukovič, Vladimír (1997): Etnická identita a jej rola v politickom živote slovenskej spoločnosti, V *Politický stav Slovenskej republiky (Stav - kontexty - perspektiva)*. Prešov: Katedra socialno-političnîh znanosti Univerze v Prešovu.
- Rizman, Rudi (1998): Ali sta nacionalna identiteta in suverenost v zatonu?, V D. Zajc (ur.), *Evropeizacija slovenske politike*, Slovenski politološki dnevi Portorož, 5.-6. junij, 17-25. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Rupnik, Jacques (1992): *Jiná Evropa*. Praga: Prostor.
- Večerník, Jiří (ur.) (1998): *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praga: Academia.
- Zahradil, Jan (1999): Střízlivý pohled na rozšíření. *Hospodářské noviny*, 10. 6. 1999.
- Žagar, Mitja (1998): Evropski integracijski procesi, supranacionalnost in nacionalne identitete v Evropi, V D. Zajc (ur.), *Evropeizacija slovenske politike*, Slovenski politološki dnevi Portorož, 5.-6. junij, 27-33. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.